

SAOPĆENJE O RADU VI. MEĐUFAKULTETSKOG EKUMENSKOG SIMPOZIJA U MANASTIRU STUDENICI

od 27. do 30. rujna 1984

I

U manastiru Studenici održan je od 27. do 30. rujna 1984. godine Šesti međufakultetski simpozij u organizaciji Pravoslavnog bogoslovnog fakulteta iz Beograda.

Tema ovog simpozija, prema zaključku V. ekumenskog simpozija u Zagrebu, bila je **VRIJEME DUHA SVETOGA – VRIJEME CRKVE**.

Simpoziju je prisustvovalo oko 70 učesnika. Prema već ustaljenoj praksi međufakultetskih simpozija u Jugoslaviji, uz tri teološka fakulteta: iz Ljubljane i Zagreba (rimokatolički) i Beograda (pravoslavni), koje su predstavljali predavači i predstavnici profesora i studenata, međufakultetskom simpoziju u Studenici prisustvovali su i predstavnici Pravoslavnog bogoslovnog fakulteta iz Skoplja, Filozofsko-teološkog instituta Družbe Isusove iz Zagreba, zatim visokih bogoslovnih škola iz Đakova, Makarske, Splita i Sarajeva (franjevačka) i bogoslovija iz Beograda, Puzare, Sremskih Karlovaca i Skoplja. Prisutni su bili i ugledni ekumenski i pastoralni radnici, novinari svih vjerskih listova u zemlji i drugi gosti.

Na otvaranju simpozija prisustvovao je domaći episkop žički g. Stefan, a tokom rada simpozija i naslovni biskup dr Vekoslav Grmič iz Maribora i iguman manastira Studenice sindjel Jovan i njegova braća.

Simpozij je otvoren na blagdan Krstovdana, 27. rujna, svetom Liturgijom koju je u studeničkoj Bogorodičinoj crkvi služio episkop žički g. Stefan uz sasluženje otaca manastira Studenice i profesora Bogoslovnog fakulteta iz Beograda. Episkop je na Liturgiji održao prigodnu besjedu i pozdravio učesnike simpozija.

Rad simpozija otvoren je u manastirskoj trpezariji Svetoga Save 27. rujna u 11 sati pozdravnim govorom dekana Bogoslovnog fakulteta iz Beograda jeromonaha Dra Amfilohija Radovića koji je ujedno pročitao pozdravni telegram upućen učesnicima simpozija od Njegove Svetosti Patrijarha Srpskog g. Germana. Zatim je prisutne pozdravio dekan zagrebačkoga Bogoslovnog fakulteta profesor Dr Bonaventura Duda koji je ujedno pročitao pozdravno pismo velikog kancelara tog fakulte-

ta, zagrebačkog nadbiskupa g. Franje kardinala Kuharića. Zatim je simpozij pozdravio u ime ljubljanske Teološke fakultete prof. Dr Franc Perko koji je prenio i pozdrave ljubljanskog nadbiskupa i metropolita g. Alojzija Šuštarja. Protođakon Jovan Takovski pročitao je pozdravno pismo dekana Bogoslovskog fakulteta iz Skoplja mitropolita Gavrila. Pročitan je i telegram koji je poslao riječko-senjski nadbiskup i metropolit g. Josip Pavlišić. Simpozij su pozdravili i po jedan predstavnik visokih bogoslovskih škola, sekretar Vijeća za ekumenizam BKJ i predsjednik Ekumenskog vijeća Slovenije. Otvaranju simpozija prisustvovao je i predsjednik Komisije Izvršnog vijeća SR Srbije za odnose sa vjerskim zajednicama Živomir Stanković koji je u ime predsjednika Savezne komisije za odnose sa vjerskim zajednicama pozdravio učesnike simpozija. Također su prisustvovali i sekretar Savezne komisije za odnose s vjerskim zajednicama Radovan Samardžić i sekretari Republičkih komisija SR Srbije Vlada Stanojević i SR Hrvatske Vitomir Unković, zatim predsjednici Komisije regiona Kraljevo Mija Veljković i Opštine Kraljevo Dr Aleksandar Milovanović, kao i sekretar Komisije grada Beograda Petar Čebić. Predsjednici i sekretari spomenutih Komisija priredili su iste večeri prijem za sve učesnike simpozija u hotelu „Studenica” gdje je većina sudionika bila smještena. U subotu uvečer, 29. rujna, priredio je prijem i večeru za sve učesnike simpozija episkop g. Stefan i iguman studenički Jovan. Kod otvorenja simpozija zagrebački je fakultet predstavio zbornik radova V. ekumenskog simpozija u Zagrebu *Isus Krist jedini Spasitelj svijeta*. Prvi primjerci poklonjeni su g. episkopu žičkomu Stefanu i predstavnicima prisutnih institucija.

Po završetku rada simpozija u nedjelju 30. rujna učesnici su zajednički posjetili obližnji manastir Gradac gdje su prisustvovali svetoj Liturgiji koju je služio episkop žički g. Stefan te su ostali kod episkopa na ručku u istom manastiru. Na povratku za Beograd posjetili su također i manastir Žiču.

II

Rad simpozija odvijao se po unaprijed utvrđenom dnevnom redu podjeljenom na tri osnovne teme: trinitarni, ekleziološki i suvremeni aspekt Pneumatologije. Održana su 4 temeljna predavanja i 9 koreferata.

Prvo predavanje iz trinitarne tematike Pneumatologije održao je profesor Dr Tomislav Šagi-Bunić na temu „Rimokatolička teologija o Duhu Svetom”. Polazeći od uvjerenja o ekumenskoj važnosti žive vjere Crkve kao zajednice, a držeći da specifična teološka produbljivanja, makar kako važna, idu u tom pogledu u drugi plan, iznio je živu vjeru u Duha Svetoga i u njegovo djelovanje u Katoličkoj crkvi. Sadržaj vjere u Duha Svetoga iznio je naslonjen osobito na analizu katoličkih liturgijskih himana „O dođi Stvorče Duše Svet” (iz IX. stoljeća) i „Dođi Duše Presveti”. Zatim se osvrnuo na kritike mnogih katoličkih teologa koji misle da je Duh Sveti premalo prisutan u teološkoj svijesti Katoličke Crkve u posljednjim stoljećima i pokušao obrazložiti kako je do toga došlo. Osim toga istaknuo je da je u Katoličkoj crkvi bio prenaplašen pravni aspekt iako se uvijek učila tzv. asistencija

Duha Svetoga uz crkveno učiteljstvo, a nikada se nije zaboravio i tzv. „sensus fidelium”. Protumačio je kako II. vatikanski sabor Crkvu predstavlja kao misterij, po čemu je djelatna prisutnost Duha Svetoga u Crkvi jako naglašena. Izrekao je mišljenje da je na kršćanskom Zapadu jednota Božja, a prema tome i Božja narav, od samih početaka zapadne kršćanske misli bila polazišna, a teološka je spekulacija pokušavala objasniti tri osobe (hipostaze) polazeći od jedne naravi; drugačije nego istočna teološka misao, koja je od tzv. „neonikejaca” konstantno polazila od triju hipostaza kao polazišta da u drugom dahu objašnjava kako su tri osobe jedan Bog. Upozorio je da su hrvatski biskupi u svojoj svečanoj poslanici prilikom proslave 13 stoljeća kršćanstva u Hrvata naglasili prisutnost i djelovanje Duha Svetoga u vjermičkoj zajednici. Na kraju je poželio da se u razgovoru slijedi takav pristup: da se polazi od vjere i liturgije, a da se razlikama u specifično teološkoj spekulaciji ne daje osnovno mjesto.

Drugo predavanje održao je Dr Atanasije Jevtić na temu „Pravoslavna teologija o Svetom Duhu”. Naglasivši najprije liturgijski karakter pravoslavne Pneumatologije predavač je zatim istakao značaj pravilnog trijadološkog konteksta za Pneumatologiju, posebno podvlačeći značaj razlikovanja, mada ne i razdvajanja, Teologije o Trojici i ekonomije o stvaranju, spasenju i oboženju svijeta i čovjeka. Dalje je pažnju posvetio dvama mogućim aspektima Pneumatologije: misijsko-povijesnom i apokaliptičko-eshatološkom, t.j. euharistijskom. Iako je prisutan i prvi aspekt, ipak je ovaj drugi aspekt Pneumatologije više zastupljen u pravoslavnoj teologiji. Konsekvence te Pneumatologije vidne su u poimanju Kristologije tako što u tako shvaćenoj Kristologiji Duh Sveti ostvaruje i uprisutnjuje „Događaj Krist” koji je u punini pojavljuje i doživljava u Euharistiji Crkve. Posljedice isticanja ove Pneumatologije vidne su i u Ekleziologiji i u liturgijskom i duhovnom životu Pravoslavlja. Ta Pneumatologija ističe prvenstveno božansko Gospodstvo i carsko blagodatno djelovanje Duha Svetoga u Crkvi i povijesti spasenja, pokazujući stalni epikleitički karakter crkvenog života i djelovanja. Duh Sveti je Oživitelj, Utješitelj i Nadahnitelj Crkve koja je Dom Očev, Tijelo Kristovo i Zajednica (koinonia) Duha Svetoga. Posljedice euharistijsko-eshatološke Pneumatologije vidne su i u ostalim domenama Crkve.

U koreferatu uz ova predavanja Dr Irinej Bulović govorio je o „Pneumatološkom značenju teološkog razlikovanja božanske suštine i energije u Svetoj Trojici i o pneumatološkim posljedicama njihova nerazlikovanja”. Predavač je najprije naglasio realni karakter ovog teološkog razlikovanja i istakao važnost u Kazivanja na nesazdanost božanske energije ili blagodati Duha Svetoga, što ima direktne soteriološke posljedice jer zamjećuje stvarni božanski karakter našeg kršćanskog života i iskustva, našeg općenja sa Trojičnim Bogom i oboženja u Duhu Svetome. Razlikovanje bića i djelovanja u Trojičnom Bogu, tj. suštine i energije, ima veliki značaj za kršćansku kozmologiju, soteriologiju i ostala područja vjere i bogoslovlja. Posebno je istakao da to razlikovanje jedino može dati pravilno tumačenje latinskog izraza „Filioque” i doprinijeti zbliženju i sjedinjenju istočne i zapadne Pneumatologije. Antropološke, ekleziološke i soteriološke posljedice nerazlikovanja jesu, po predavaču, minimiziranje spasenja i oboženja, atrofija Pneumatologije i uvođenje izvjesnih crkvenih struktura kao zamjene za neposredno iskustvo obožujuće i pro-

svjetljujuće blagodatí Duha Božjega u Crkvi. To bogoslovsko razlikovanje zasnovano je na Kristologiji VI. ekumenskog sabora i na bogoslovlju istočnih Otaca Crkve, osobito na njihovu razlikovanju Teologije i Ekonomije.

Drugi tematski krug predavanja i koreferata obrađivao je ekleziološki aspekt Pneumatologije. Predavanje na tu temu održao je prof. Dr Franc Perko pod naslovom „Duh Sveti u Crkvi”. Duha Svetoga, rekao je predavač, upoznajemo, s Njim se susrećemo i participiramo Ga u Crkvi. On je sustvaratelj Crkve koja ima svoj izvor u Očevu poslanju Sina i Duha Svetoga u svijet. Duh Sveti je princip svega života, a i sam je život Crkve. On uči Crkvu, on je princip nepogrešivosti (nezabudivosti) Crkve i crkvenog učiteljstva. On posvećuje Crkvu osobito u svetim otajstvima. Duh je Sveti pravi Vođa Crkve koju vodi kroz stoljeća prema Carstvu nebeskom. On je princip katoliciteta i jedinstva Crkve. Tako Crkva stupa pred nas kao zajednica Duha Svetoga, a svima je sakrament Božjega Duha. Djelo obnove Crkve je plod Duha Svetoga, a Crkva – to jest mi kršćani – treba da budemo otvoreni djelovanju Duha Svetoga.

Koreferate na ovu temu podnijeli su: Dr Aldo Starić: Svete tajne (sakramenti) i Duh Sveti; Dr Dimitrije Kalezić: Duh Sveti kao Tvorac i Životodavac; Dr Vekoslav Grmič: Institucija i karizma i Dr Bonaventura Duda: Duhovni život kao život u Duhu Svetom po sv. Pavlu.

Starić je iznio kako se Duh Sveti u teološkoj tradiciji Zapadne crkve – kako se danas ocjenjuje – relativno malo povezuje sa svetim tajnama. Govori se o Duhu Svetom u kontekstu „učinaka” sakramenata (krštenja, krizme, rukopoloženja). Duh Sveti se lako shvaća kao „sila”, a mnogo manje kao osoba koja u sakramentima djeluje. Ta se činjenica povezuje s kristocentrizmom Zapadne crkve i poimanjem Boga kao jedne naravi, kao i sa skretanjem pažnje na sakramentalne obrede izolirano. S obzirom na pitanje euharistijski epikleze katolički teolozi 20. stoljeća traže izlaz iz donedavnih kontroverzija u promatranju cijele Euharistije kao djela Duha Svetoga („epikletičko” obilježje Euharistije) i u stavljanju „trenutka pretvorbe” u kontekst „pričesne” epikleze.

Po Vekoslavu Grmiču osnovna je struktura Crkve karizmatička. Između karizmatičke i hijerarhijske strukture vlada uvijek neka napetost, jer hijerarhijska struktura kao institucija teško shvaća što znači jedinstvo u različitosti. A Bog „zove svakoga čovjeka po imenu” i život je samo ondje gdje djeluje Duh Božji po različitim karizmama u Crkvi. „Duha ne smijemo gasiti” – i to je Duh duhovne različitosti. U tome je poslušnost Duhu Božjem.

Bonaventura Duda se ograničio na zapravo ključni odlomak Poslanice Rimljanima 8 (Točnije Rim 8,1–17). Kršćanin je čovjek „u Kristu” (8,1.10) i u isto vrijeme čovjek „u Duhu” (8,9) – do zbilje, tri puta istaknute, da Duh Sveti prebiva, stanuje u nama (8,9.11): dakako, u Crkvi ali i u svakom kršćaninu koji se otvara njegovu prisustvu i djelovanju (8,14: agontai = vođeni su, daju se voditi). Vrhunski dar Božji po Duhu jeste naše Božansko sinovstvo: novi način kršćanskoga postojanja i djelovanja, novi način životnoga suodnosa s Trojedinim Bogom i prema ljudima (8,14–15). Dakako, to je naše već sadašnje stanje (tzv. spasovni prezent), ali koje iziskuje našu sinergiju – suradnju (tzv. etički imperativ) u križu Kristovu s kojim treba da budemo „suraspeti” (8,17: synpashomen).

U treći tematski krug – suvremeni aspekt Pneumatologije – uveo je Dr Amfilohije Radović predavanjem „Današnje vrijeme kao vrijeme Duha Svetoga”. On je naglasio da naše vrijeme i postojanje u njemu ravno je nepostojanju ukoliko nije zasnovano na čovjeku koji je sadržan u vječnom Božjem pamćenju koje je Duh Sveti. Duh Sveti utemeljuje bivanje, dobro bivanje i vječno dobro bivanje stvari i čovjeka i vremena. Primanje Duha Svetoga omogućeno je utjelovljenjem Boga Logosa koje je svijet učinilo eklezijalnim, i silaskom Duha Svetoga u svijet postala je nova stvarnost – Crkva. Duhom Svetim svako vrijeme postaje novo vrijeme, „blagoprijatno vrijeme” za spasenje i oboženje. Iskustvo i doživljaj jedinstva svih vremena i događaja Božanske ekonomije spasenja uprisutnjeno je Duhom Svetim u Euharistiji. Sveti Irenej je rekao: „Gdje je Crkva, tu je Duh i gdje je Duh, tu je Crkva.” Duh Sveti je jedina nepogrešivost Crkve: preizobilno podaren Crkvi, on „diše gdje hoće”, naročito ondje gdje je u svijetu i vremenu, u zbivanjima i pokretima ostvarena otvorenost i „prijemljivost” za Njega. Utjelovljenjem Krista i silaskom Duha započeo je novi eon, novo vrijeme i svijet je okvašen jednom za svagda Crkvom Božjom kao predokusom eshatološkoga Carstva „sada i ovdje”. U Crkvi je svako vrijeme „zlatno doba” prisustvom Duha Svetoga. Duhom Svetim je u Bogočovjeku otkrivena „bezmjerna mjera” čovjeku, a time ujedno dan „sud” nad svim nesavršenim u čovjeku i svijetu i nad svakim lažnim duhom ovoga svijeta.

Koreferate na tu temu održali su: Dr France Oražem: Razlikovanje duhova u suvremenim zbivanjima; Dr Tomislav Ivančić: Karizmatički pokreti našega vremena; Dr Stanko Janežič: Sveti Duh i kultura.

Oražem je iznio da se u kršćanstvu javlja mnoštvo duhovnih pokreta koji se pozivaju na Duha Svetoga. On je naveo biblijske kriterije po kojima možemo razlikovati duhove u različitim zbivanjima. Ti kriteriji jesu: plodovi, zajedništvo, moć u nemoći, neposrednost Božja, bratska zajednica, priznavanje Isusa kao Gospoda, otvorenost za rad kršćanskog života, različitost putova do svetosti i jedinstva.

Ivančić je najprije definirao karizmu kao sposobnost, nezasaženu, koju daje Duh Sveti pojedincima za izgradnju Crkve. Zatim je rekao da karizmatički pokreti u izravnom smislu jesu u Crkvi, no u neizravnom se smislu nalaze i u svijetu i u religijama. U svijetu kao znakovi vremena, preko kojih na neki način govori Duh Sveti Crkvi, postoje razni pokreti, nap. marksizam, nauka, oslobodilački pokreti, pokreti za mir, hipici, joga meditacije i dr. U religijama također postoje razni pokreti: transcendentala meditacija, božanska misija svjetla, internacionalno društvo za Krišna-svijest, Djeca Božja, Crkva za sjedinjenje, teozofija i antropozofija, duhovno liječenje, Soka Gakkai, islamski fundamentalistički pokret, Zen-budizam, pokreti u Africi, hasidizam. Kršćanski su pokreti više ili manje ispunjenje karizmi obećanih i danih u Novom zavjetu. Određeno buđenje vjere događa se kroz njih. To su: pentekostalizam kao crkvena zajednica i kao pokret, karizmatička obnova u Katoličkoj crkvi, fokolarini, ekumenski pokret, liturgijski pokret, bračni vikendi, neokatekumenat, seminari za evangelizaciju Crkve, molitvene grupe, kursiljo, meditacije, Taize, Hašiva, Marijanski svećenički pokret, Bogomoljci, molitva srca, monaški život na neko vrijeme i različita ukazanja (javljanja).

Po Janežiću, čovjek je pozvan da bude suradnik Duha Svetoga u stvaranju kulture u procesu ujedinjavanja ljudi, sve stvari i Trojičnoga Boga. Suština kulture jest rast u svestranu uskladenost na svim područjima sa težnjom da se dostigne Apsolutni. Onaj tko se odaje grijehu i zlu taj potpiruje pobunu protiv Duha, nadahnitelja kulture i podupire razornu antikulturu. Kultura čovječanstva jest i mora biti raznolika, a istovremeno ujedinjavajuća. Mi kršćani Jugoslavije pozvani smo da pod vodstvom istoga Duha izgrađujemo raznoliko ali jedinstveno kulturno zdanje Crkve Kristove među narodima naše zajedničke domovine.

Uz navedene koreferate, mimo prvotno predviđenoga programa rada, pročitao je uz suglasnost dekana i učesnika simpozija koreferat Dr Josip Kribl: Duh Sveti i njegovo djelovanje prema mislima Nikolaja Berdjajeva. On je rekao da je, po Berdjajevu, Duh božanska zbilja koja djeluje na čovjeka. Božji Duh i ljudski moraju doći do sjedinjenja u subjektivnom božanskom djelovanju. Božji Duh prožima ljudski duh tako da ga preokreće ili ispunja Božanskim. To je osobito vidljivo u mističnoj literaturi; vidljivo je sjedinjenje osobito na putu ka eshatonu gdje će subjekt Duha Božjega zajedno sa ljudskim stići do punine svoje egzistencije.

Poslije svakog predavanja i koreferata na simpoziju je slijedila živa diskusija sa mnogim razjašnjenjima i dopunama. Osobito se diskusija razvila oko prvog tematskog kruga, to jest naročito oko teološkog razlikovanja božanske suštine i energije. Također su zapažene diskusije na temu djelovanja Duha Svetoga u suvremenom svijetu.

III

Uvažavajući značaj ovakvih susreta za međusobno ekumensko upoznavanje i zblizavanje, učesnici VI. međufakultetskog simpozija u Studenici složili su se u sljedećem:

1. Naredni Međufakultetski ekumenski simpozij u jesen 1986. godine organizirat će Teološka fakulteta u Ljubljani.

2. Tema budućeg simpozija bit će **TAJNA CRKVE I SLUŽBE U CRKVI**.

3. U organizacioni odbor za pripremu budućeg simpozija izabrani su: za ljubljanski fakultet Dr Ž. Perko i Dr Š. Janežić; za zagrebački fakultet Dr J. Turčinović i Dr F. Zagorac; za beogradski fakultet Dr. P. Simić i Dr A. Radović.

Ovo je saopćenje priredila komisija u sastavu Dr Franc Perko, Jože Vesenjaj, Dr Jerko Fućak, Dr Adalbert Rebić, Dr Atanasije Jevtić i Dr Dimitrije Kalezić.

Na svom posljednjem zasjedanju 29. rujna 1984. godine plenum simpozija, poslije izvjesnih dopuna, prihvatio je u cjelini ovo saopćenje.

U manastiru Studenici, 30. rujna 1984. godine.